

NEKI PODACI O ZDRAVSTVENIM PRILIKAMA I LEČENJU U NAŠIM KRAJEVIMA U PRVOJ POLOVINI XVIII VEKA

Slobodan DJORDJEVIĆ

KOLIKO GOD DA SU OD VELIKOG INTERESA, PRI PROUČAVANJU zdravstvene kulture u našim krajevima, dokumenti sa naše teritorije na našim jezicima koje su pisali naši ljudi, i koliko god da su važniji, od posebnog značaja su i podaci o našim krajevima na stranim jezicima koje su objavili stranci u raznim zemljama. Kažemo od posebnog značaja, jer je na ove dokumente potrebno, pri korišćenju, uvek gledati kroz određenu prizmu, što se može označiti i kao negativna osobina izvora ovakve vrste, ali koji, s obzirom na perspektivu gledanja, mogu da imaju i sve pozitivne karakteristike jednog istorijskog dokumenta.

U centru pažnje naših istoričara zdravstvene kulture, kako medicine tako i farmacije, nalaze se publikacije o nizu interesantnih izvora koji govore o zdravstvenim prilikama i lečenju u našim krajevima. One osvetljavaju sa raznih strana često nama sasvim nepoznate uslove života i pružaju nam nove i zanimljive podatke. Od naročitog interesa su oni dokumenti koji se odnose na periode o kojima nije sačuvano dovoljno našeg materijala, tako da ovu prazninu moramo da dopunjavamo stranim izvorima.

Knjiga koju je napisao lekar iz Breše Franciskus Ronkali Parolino (Franciscus Roncalli Parolino), »Europae Medicina«, jedan je od izvora iz kojih se mogu izvući neki podaci o zdravstvenim prilikama i lečenju u našim krajevima u prvoj polovini XVIII veka.

Ova knjiga, pisana na latinskom jeziku, kao neka vrsta evropske medicinske enciklopedije, daje nam sliku zdravstvenih prilika i stanja medicine u Evropi u to vreme, osvetljavajući pri tom i situaciju u našim krajevima.

*

Ronkali je rođen u Italiji u Breši (Brixia, Brescia) 1692. godine.

Školovanje je započeo pod nadzorom oca, a nastavio ga je u Padovi kod poznatog Valisnjerija (Vallisnieri), gde je i završio medicinske nauke.

Način njegovog lečenja je bio jednostavan. Bio je protivnik polipragmatike i težio je da medicinu svede na onu jednostavnost koju joj je bio dao Hipokrat, a koju je oborilo neznanje empiričara.

Ubrzo je stekao veliki ugled svojim radom u praktičnoj medicini i štampanjem svojih dela, pa je nekoliko evropskih akademija nastojalo da ga primi za svog člana.

Njegova štampana dela sačuvala su za pokolenja veliki deo slave koju je za života stekao. Napisao je:

1. Examen chimico-medicum de aquis Brixianis, cum disquisitione theorematum de acidularum potu et transitu in corpore animali, Brixiae, 1722.

2. Dissertatio de aquis mineralibus Coldoni, in agro mediolanensi, Brixiae, 1724.

3. Dissertationes quatuor, de usu purgantium in aere Brixino; — de homine invulnerabili, vulgo infermadura; — de ferris acubus in cadavere repertis; — de aegagropilis, Brixiae, 1760.

4. Historiae morborum, opservationibus auctae, clarissimorum virorum consultationibus illustratae, Brixiae, 1741, con fig.

5. Europae medicina a sapientibus illustrata et a comite F.R.P. observationibus adaucta, Brixiae, 1747.

6. Dissertazione intorno al male ed alla morte di una religiosa, ed agli aghi di ferro ritrovati nel suo cadavere, Brescia, 1746.

7. In variolarum incisionem declamatio epistolaris, Pisis, 1759.

Sem toga, objavio je knjigu sa diplomama i pismima koje su mu uputile akademije, učeni ljudi i vladari.

Za zasluge na medicinskom polju izabran je za dvorskog lekara u Madridu i dobio titulu poljskog kneza.

Otac mu je ostavio zbirku medalja, a on se bavio numizmatikom, i u ovoj oblasti je imao mnogo uspeha.

Umro je u Breši 1763. godine u 77. godini života.

*

Jedini primerak knjige »Europae Medicina« nalazi se u našoj zemlji u Državnom arhivu u Dubrovniku, registrovan pod R.br. 801 (R 1—2). Na unutrašnjoj strani je zalepljena vinjeta sa oznakom »Bibliotheca Rhagusina«, Nr. 1529, sign. VI. 1, i imenom Milana Rešetara. Povezana je u smeđu kožu, velikog je formata, 325 × 456 mm, debela 40 mm. Štampana je na dobroj hartiji, koja nosi vodotisak sa stilizovanim slovima A.V. U kožni povež je zlatom utisnut orao sa krunom.

Knjigu je štampao u Breši (Brixia) 1747. godine u svojoj štampariji knjižar i štampar Marko Vendramen (Marco Vendramen) i ima 2°, 20 + 499 strana.

Dozvolu za štampanje dao je 23. XII 1746. godine mletački dužd Petar Grimani (Petrus Grimani), a saglasnost je data na osnovu mišljenja mletačkog inkvizitora fra Pavla Tome Manuela (Paolo Tommaso Manuelli) 23. II 1745. godine.

Knjiga počinje posvetom meceni Avgustu III, poljskom kralju, litvanskom nadvojvodi i saskom izbornom knezu. Da pomenemo da je Avgust III (1796—1763) nasledio na prestolu svog oca Avgusta II 1733. godine, pošto je pobedio protivkandidata Stanislava Lesčinskog, koga je podržavao Luj XV. Za njegove vladavine Poljska je nazadovala, jer je bio nezainteresovan i pasivan, pa je u to vreme znatno ojačao ruski uticaj.

Ronkali u posveti navodi da delo posvećuje Avgustu III u znak zahvalnosti za dobročinstva i dobijenu plemićku titulu, ističući da je iz istih razloga, pre šest godina, posvetio njegovom sinu delo »Istorija bolesti« (Morborum

historia). Posle teksta, punog slatkorečivosti, govori o svojoj odluci da prikupi podatke o raznim vrstama lečenja koja se primenjuju u Evropi.

»Razmišljajući u sebi od kolike bi koristi bilo kada bi neko kliničarima predočio, a lekarima sabrao, razne vrste lečenja koje se primenjuju u glavnim delovima Evrope, odlučio sam se konačno da se sam tome posvetim i da to pitanje obradim. Ali, osim onoga što sam već bio ispisao istražujući razne beleške, spise i arhive, bilo je potrebno čuti i živu reč lekara rasturenih po celom svetu, te iz njihovih gledišta i pisama izvući ono što je neobično i od najveće vrednosti.«

Od većeg je interesa predgovor koji govori o razlozima koji su ga naveli da napiše ovu knjigu, i iz koga vidimo na koji je način knjigu pisao, odnosno kako je došao do podataka koje je u nju uneo, stvorivši na taj način delo enciklopedijskog značaja.

»Pošto su već davno prohujala vremena obogatila svet vrlo oštroumnim ljudima, koji su sa uspehom pronašli i izmislili lekovita sredstva da bi vratili i sačuvali izgubljeno zdravlje ljudi, zadatak je njihovih potomaka da pronađena sredstva postave na vagu i da ispitaju da li ona sasvim odgovaraju bolešnom ljudskom telu, pa da iz rezultata postignutih naizmeničnom upotrebom raznih lekova jedne prihvate, a druge odbace, a i pronađu druge za praksu korisnije, koji će i u budućnosti imati trajniju vrednost. Zbog toga su u svim mestima, a posebno u svim delovima kulturnog sveta, vršeni bezbrojni eksperimenti, uz velike troškove i trud. Nema sumnje da se to najviše odnosi na Evropu, jer su u njoj uvek cvetale nauka i lepe umetnosti, kao i akademije koje su osnovane i obogaćene od uglednih ljudi, a uzdignute od naučnika. Ko bi bio tupoglav i neupućen, pa da ne prizna da se Evropa ističe među drugim delovima sveta.

Koliko visoko štrče iznad grmova čempresi? ¹

Govoreći samo o Evropi, jasno je da govorim o celom svetu, jer je ovde sreća sakupila i usavršila sve ono što je inače razbacano. Da li bi nam, naime, varvarski krajevi mogli da pruže nešto čega oni nemaju u izobilju; šta bi ovoj velikoj literarnoj gozbi mogle da pruže Afrika, Azija i Amerika?»

On o svom radu na prikupljanju građe za knjigu kaže slikovito:

»Kada je Bog već ukrasio široko područje Evrope velikim brojem naučnika, onda je zadatak ovog dela da, slično pčelama koje srču sa svih cvetova na cvetnim livadama, prikupi cveće iz tuđih radova slavnih umova najnovijeg doba.«

»Mi smo uprti na naša leđa veliki teret, iako smo znali da on ne odgovara našoj snazi, već želji da pomognemo bližnjem. Svesni toga, a plašeći se da ne pogrešimo, smatrali smo da je potrebno da koračamo lagano i oprezno. Da ne bismo pogrešili u savremenom načinu lečenja, koje se primenjuje u susednim i graničnim mestima na istoku i severu, potrudili smo se da vrednost našeg dela povećamo koristeći se pismima i tuđom pomoću. Da moja postavka nije bila bez osnova, pružaju dokaz pisma najuglednijih lekara, koja nam još uvek stižu; mnogi, naime većina njih, udostojili su se da ispune moje molbe, da bi zajedno sa mnom doprineli ovoj toliko korisnoj stvari.

Međutim, ja ne krijem da sam se katkad služio pravima kritike, daleko od toga da sam to činio zlonamerno, da bih raspravljanjem stekao ime, ili zbog toga da sebe istaknem a da druge omalovažim. Cilj moje kritike je da se brižljivim ispitivanjem dođe do istine, da ne bi mladi olako prihvatili beskorisne lekove, ili njihovom primenom osetno oštetili tuđe zdravlje. Klanjam

se i poštujem tuđe mišljenje, ali se ipak ne kunem na reči učitelja, sledeći put prethodnika zatvorenih očiju, ili onako kako to čine ovce, a najmanje ulagujući se. Uopšte mi je mrska i odvratna slepa poslušnost, kad razum i iskustvo pokazuju put. O, kad bi se otvorile oči da bi se zbacio sramni jaram pod kojim stenje medicina, da bi se postiglo željeno savršenstvo!»

»Nastojali smo da materijal sistematski razvrstamo, pa smo pri tom obuhvatili čas grad, čas kraj, čas čitavu provinciju, a sve na osnovu podataka do kojih smo katkad vrlo teško dolazili iz biblioteka, spisa, kalendara, kolokvijuma naučnika, pisama, pa čak i iz spisa svojih protivnika, naime, koristeći sve što smo mogli sabrati našim i tuđim trudom.«

»Mnoga pisma i mnogi spisi su kasno stigli u ruke autora, pa je zato ovaj bio prisiljen da ih uvrsti na kraj dela, umesto tamo gde bi trebalo da dođu, te tako nije izostavljeno ništa od onoga što je autor smatrao korisnim i potrebnim.«

U geografskom indeksu rada cela Evropa je podeljena u dvanaest delova: Engleska, Danska, Francuska, Nemačka, Grčka, Španija i Portugalija, Ugarska, Italija, Rusija, Poljska, Pruska i Švedska. Tu je i registar imena naučnika i lekara čije je tekstove u radu Ronkali koristio, bilo da su mu ti, da ih nazovemo saradnici, poslali svoje tekstove specijalno namenjene za ovu publikaciju, bilo da su mu dostavili svoje disertacije i radove.

Podaci o našim krajevima se nalaze u sedmom poglavlju — »Ugarska« (Hungaria) i u osmom — »Italija«.

*

Poglavlje »Ugarska« počinje na 207. strani sledećim tekstom:

»Svakome je poznato da se široko Ugarsko kraljevstvo prostire između Austrije, Štajerske i Moravske na zapadu, turske evropske pokrajine, Moldavije, Vlaške i Srbije na istoku, Ilirika na jugu i, najzad, Poljske na severu. Isto je tako poznato da je oko 160 godina od danas najveći njen deo prema istoku, s kraljevskim gradom Budimom, bio najviše pod uticajem Turaka, zatim austrijskog dvora, dok je sada čitava teritorija pod srećnom vladom Marije Terezije.

U delovima Ugarske koji su nekada bili turski verovatno su vladali oni običaji o kojima smo govorili raspravljajući o Vizantiji, jer, kao što su se mnogi zakoni primenjivali, naročito u Transilvaniji, prema tome da li su upravljači provincije bili katolici ili luteranci ili kalvinci, tako su i principi lečenja bili primenjivani na vrlo različite načine.«

Na strani 212. pod »Dalmacija« je poglavlje označeno sa »Herceg-Novik« (Castrum Novum).

»U Mletačkoj Albaniji, naime u Južnoj Dalmaciji, upotrebljavaju se dva tako reći delotvorna leka. I to za:

Lečenje škrofula

To je destilisani sok kiselice², koji se pije svakog jutra, ređe češće, u čije se delovanje može verovati, jer smo i mi, zajedno sa poznatim autorima, sa Franciom na čelu, kazali da je potrebno paziti na čistoću krvi. Pošto

se taj sok korisno upotrebljava i kod skabijesa, pustula, pruritusa i svih drugih slučajeva nastalih usled žestoke i nečiste krvi, to bi, prema tome, trebalo lek probati.

No valja upozoriti da to nije zasluga dalmatinske nauke, jer je već Gjuljelmo Rovilijus³ govorio da baštenska kiselica, kao i ona koja je sejana, širokog i okruglog lista, leči strumu i parotide. On je još dodao da je i korenje vrlo delotvorno, ako se kuva u vinu i primeni spolja.

Istinu govoreći, u pogledu dalmatinskog običaja ja bih još dodao i savetovao Tircima⁴ da radije upotrebljavaju kuvani nego destilisani sok, jer se na taj način bolje zadrži specifična snaga sastojaka, koji su, kada uđu u krv, delotvorniji.

Spoljni lek za škrofule

Da bi se škrofulozni otok što pre uklonio, upotrebljavaju spolja bakarno zelenilo⁵ sa sokom ljutike⁶, koja, ako je iz familije crnog luka⁷, može jako da nadraži želudac i da oteža disanje, posle čega se javlja bol, a možda takođe i nestajanje. Rekoh možda, jer sam katkad video otoke stvrdnute, zgusnute i kao kamen tvrde, tako da se ni nagrizajućim sredstvima nisu mogli ukloniti, pa ni krečnim mlekom ni sublimatom. Ali dosta o tome, jer smo o tome već dosta govorili, sa Franciom⁸ na čelu. Mi se zadovoljavamo samo time da ovde istaknemo energično delovanje ljutike, koju neki za izvesne bolesti preporučuju i hvale, ali čije je delovanje i sumnjivo, zbog štete koju može naneti. Pošto se i kod strume trudimo da je uklonimo, to jest da odstranimo tumor, potrebno je, sledstveno, mešati jaka sredstva koja je uklanjaju.

Spoljni lek za pleuritis

Kod bolova u slabinama Hercegovljani u ovoj provinciji odmah koriste smolu bora⁹, koju narod naziva »ragia«, pa njom pokrivaju čitave bolesne grudi, tako da je priljube uz njih slično nepropustljivom oklopu, da bi iz grudi izvukli bolest, te da bi ih ojačali. Što se mene tiče, bar ja ne vidim da bi se time mogao postići neki siguran ili bar verovatan uspeh. Zato ću se uzdržati da dam svoj sud o tom sredstvu, nego ću radije prepustiti konačan dokaz o uspešnosti delovanja ovog leka budućim ispitivanjima.«

Nismo mogli da utvrdimo od koga je Ronkali dobio podatke o lekovima i ovakvom načinu lečenja u Herceg-Novom. Iz činjenice da tekst nije štampan kurzivnim slovima, kojim je Ronkali označavao tekstove uzete neposredno iz dela raznih naučnika, moglo bi se zaključiti da je reč verovatno o nečemu što se smatralo poznatim u to doba ili bar poznatim Ronkaliju. Na osnovu njegovih reči iz predgovora da će za pojedine pokrajine iznositi samo ono što je za taj kraj specifično, moglo bi se zaključiti da su izneti načini lečenja i lekovi bili upotrebljavani naročito u ovom kraju.

*

Ronkali, dalje, u poglavlju »Italija«, na str. 112. i 113. navodi i podatke o Hrvatskoj.

»Kod groznica skopčanih sa glavoboljom narod u Hrvatskoj, naročito na selu, stavlja na čelo obloge ili flastere načinjene od posoljenog kupusa, očekujući od ovog leka veliku korist. Pošto ovo sredstvo ima dva sastojka, bilo bi potrebno proveriti da li se može postići kakav uspeh sa rastvorom soli. Ako ovo, možda, smekša žlezde i spreči otok limfnih čvorova, tada bi trebalo primeniti flastere, koji će otvoriti kožne pore, a zatim primeniti i sve ostale naročite vrste kupusa, koje uklanjaju bolest, a što, zajedno uzevši, spada u sredstva kojima se može pogoditi i sam izvor groznice. Mada se njen uzrok skoro uvek traži u želucu, može se ipak desiti da joj je primarno sedište u glavi. Zbog toga je ovaj lek Hrvata i Bosanaca teorijski neškodljiv, pa bi, prema tome, mogli da isprobaju njegovu delotvornost i drugi narodi.«

*

Najinteresantniji podaci su dobijeni iz Dubrovnika. U njima se nalaze i oni o Bosni. Njih je Ronkaliju dostavio dubrovački lekar Marko Cvijetić¹⁰, o kome nam Apendini daje sledeće podatke.

Marko Cvijetić je učio latinsku školu u domovini. Svršio je s uspehom medicinu u Italiji, pa se vratio u Dubrovnik kao poznat i učen lekar. Svojim radom je opravdao poverenje sugrađana. Pored toga što se svakodnevno uspešno bavio lečenjem, pisao je o kiselim vodama u Bosni i okolini, o jakom otrovu zmija u Iliriji¹¹, i o travi zvanj, na slovenskom, kopitnica¹² ili jase-nak mali¹³, koja leči od ujeda zmija. Cvijetić ovu travu naziva »assenzio col fiore di camomilla«. Apendini navodi da je ova njegova disertacija u obliku pisma priključena knjizi Ronkalija, lekara u Breši.

Prema Risti Jeremiću u Jorju Tadiću, doctor Marcus Flori, medicus phisicus (1695—1756) bio je u dubrovačkoj službi od 1722. godine, kada mu je kao državnom lekaru bila produžena služba na godinu dana, s platom od 200 dukata. 9. XII 1723. godine je produžen ugovor sa njim na dve godine, s platom od 400 dukata godišnje, što je urađeno i sledećih godina. Kada se bio obratio sa molbom za odsustvo od četiri meseca uz platu, bio je odbijen, ali mu je molba deset dana docnije ipak povoljno rešena. Plata mu je povišena za 120 dukata godišnje 14. V 1737.

Umro je 1756. u 60. godini života, verovatno u martu, jer je njegov testament registrovan 26. III 1756, a sastavljen 18. VIII 1755. godine. On u testamentu pominje svog brata Frana Antuna i šuraka Dubravicu. Dubravica¹⁴ je bio ugledan dubrovački intelektualac, pesnik i kancelar Republike.

Treba zabeležiti da je skoro istovremeno živeo i radio u Dubrovniku Dubrovčanin Cvijetko Marka Cvijetića¹⁵, berberin. Zamenjivao je državnog hirurga u bolnici »Domus Christi« 1717. godine, kada je ovaj putovao za Napulj. Godine 1730. šest meseci je zamenjivao hirurga dr Luku Nikeija¹⁶, uz mesečnu platu od 12 dukata. Bio je zamenik i fizika dr Petra Bijelića¹⁷ i u gradu i u bolnici. Godine 1734. ponovo je izabran za hirurga.

*

Ronkali je iz Venecije 25. II 1746. napisao Cvijetiću sledeće pismo:

»Mudrom i vrlo učenom čoveku
Marku Cvijetiću,
preslavnom dubrovačkom praktičaru
Franciskus Ronkali Parolino
S.P.D.¹⁸

Što si se spleo te se ne možeš odlučiti, moj Ronkali, kome da se obratiš u Dubrovačkoj republici, ko bi ti pribavio podatke o tamošnjim endemičnim bolestima i načinu njihovog lečenja? uzviknuo mi je juče vrlo poštovani opat Mato Marinić¹⁹. Ta ima u glavnom gradu moje domovine, odakle baš sada stigoh, slavan čovek, Marko Cvijetić, koga svi građani jednoglasno priznaju za glavnog lekara. Ja ću mu dostaviti tvoju molbu, pa će ti on, iskusan u lepim veštinama i poznavalac tamošnjih klimatskih prilika, poslati podatke o svemu što želiš. Tako mi on reče, i ja ti, evo, Marko moj najrečitiji, kako se to obično kaže, već u početku svog pisma objasnih šta mi treba, da ne bi skrenuo s puta, ili bio opširan, što bi za mene značilo isto kao da ne želiš da mi pomogneš ili da nisi razumeo što želim.

Prilažem ovom pismu i delce oca Ansalda, ne da bih se pohvalio što je meni posvećeno, već da bi na kraju posvete saznao moju pravu nameru i sadržaj dela koje će uskoro biti štampano, a u kome će, ako ti bude po volji, tvojom brigom naći dostojno mesto medicina Dubrovčana, sa Pelješca, Mljeta i dalmatinske obale Jadranskog mora. Ostaj mi zdravo i nastoj da me tvoj odgovor nađe u Breši.

P.S.

Vrlo poštovanom Matu Bratiću, sa kojim sam u prijateljskoj prepisci, izruči, odnosno, ako je odsutan, dostavi moje pozdrave. Zeleo bih da znam da li je za vreme boravka u Ankoni primio moju knjigu »Istorija bolesti«, koju sam mu bio poslao na dar, pa ga nastoj nagovoriti da i on, sa svoje strane, pomogne da se obelodani delo, naročito ako se nalazi, kako čujem, u Carigradu, gradu na obali.«

Mato (Matija) Bratić²⁰ je bio dubrovački lekar, koji se, izgleda, više bavio politikom i putovanjima nego medicinom. Sem toga, češće je živio van Dubrovnika nego u njemu. Poznato je da je bio lekar francuskog poslanika u Carigradu, a zatim dubrovački konzul u Smirni. U diplomatskim poslovima učinio je Dubrovniku velike usluge.

*

Odgovor iz Dubrovnika dobio je Ronkali 13. IX 1746. godine. Kako pismo nije stiglo na vreme, Ronkali nije mogao podatke da unese na odgovarajuće mesto, već ga je u celini objavio na kraju knjige u »Supplementum«-u, na strani 472, u kome su štampani još neki kasnije pristigli podaci.

Pismo glasi:

»Plemenitom i vrlo učenom čoveku
Francisku Ronkali Parolinu,
vitezu Poljskog kraljevstva
Marko Cvijetić
S.P.D.

Tvoje sam pismo dockan primio, jer je brod, kome je ono bilo predato, morao, kako to obično biva, svraćati u sve dalmatinske luke i u njima zbog svojih poslova neko vreme boraviti, pre nego što je stigao do nas. Zato, učeni čoveče, ako sam zadocnio, ne pripisuj to mojoj lenjosti, već radije nezgodi ovih krajeva, u kojima nema poštaru koji bi, kako je to običaj u ostalim evropskim gradovima, prenosili pisma u određene dane. Zato se i ja ljutim, plašeći se da me ne smatraš krivim, jer u stvari nisam nimalo kriv.

Pročitao sam odmah tvoje pismo i bio uzbuđen veličinom dela koje si zamislio. Nisam prestao da se divim, utoliko više što je malo njih u mogućnosti da sa slavom naroda spoje vrednost nauke. Ima li, naime, ičeg uzvišenijeg? Može li se išta smatrati korisnijim po ljudski rod nego raspravljati o svim bolestima, koje na svojstven način zahvataju pojedine evropske krajeve, i o načinu njihovog lečenja? Prikupiti u jedno sve ono što su mnogi vrlo učeni ljudi tamo i ovamo napisali, znači istaći zasluge ne samo lekara jedne već svih narodnosti. Ti misliš da tvoje delo ne bi bilo potpuno kada ne bi objavio i endemične bolesti Dalmacije, a naročito Dubrovačke oblasti i susednih krajeva, kao i koje se vrste lekova u pojedinima od njih primenjuju. To, dakle, od mene tražiš i pozivaš me, svojom osobitom čovečnošću i učenošću, da ti saopštim ono novo, čega inače na drugim mestima nema. Znaj, stoga, da mi nije ništa milije i ništa ugodnije nego da se pokorim volji takvog čoveka, a mislim da ću sigurno ispuniti i svoju ambiciju ako prema svojim snagama odgovorim tvojoj tako plemenitoj želji. Ali, jedva da bih imao šta da kažem što bi za tebe bilo naročito, i ovo što pišem, priznajem, činim sa izvesnim duševnim uznemirenjem. Dalmacija se graniči sa Italijom, ali joj zemlja nije tako plodna niti joj je klima tako blaga. Osim mnogobrojnih planina, ona nema ničeg drugog čime bi se odlikovala. Zatim, ovde nema močvara, niti nekih štetnih voda, a u zemlji nema otrovnih soli ni sumpora, koji bi u pogodno godišnje doba kvarili vazduh i štetno delovali na zdravlje stanovnika. Jer kad bi to tako bilo, sigurno bi to pomenuo naš Baljivi²¹, nabrajajući nedostatke klime u domovini, upoređujući je sa rimskom, a naročito pri opisivanju svega onog što je doživeo kao lekar u dalmatinskim bolnicama.

Ali da ne bih bio prisiljen, zbog nedostatka materijala, da svoje pismo brzo završim, govoriću o leku koji se isključivo ovde upotrebljava, naime o sredstvu protiv zmijskog ujeda, jer se ne sećam da sam o tome negde čitao. U ovim planinama ima vrlo mnogo tih životinja, naročito takozvanih ammodites, koje imaju tako aktivan i snažan otrov da za nekoliko sati prouzrokuju smrt čoveka. Ovom su zlu naročito izloženi seljaci koji odlaze u planine ili zbog seče drva, ili da ih love u medicinske svrhe. Ovde se ne možemo dovoljno načuditi dosetljivosti prirode, koja se na svojstven način suprotstavila tom zlu da bi zaštitila živote tih jadnika. Među kamenjem i hridinama raste, naime, neka biljka, nešto oštrog i gorkog ukusa, sa listom kao pelin, a sa cvetom kao kamilica. Kada se lovci na zmijske opskrbe njom, ne moraju se više bojati za svoje zdravlje, već hrabro odlaze da love zmijske. Ako ih zmijska ujede, kako se to često dešava, oni smesta ranu oblože zgnječenom biljkom, ako je ona sveža, ili je pospu praškom osušene biljke. Preživši ranu, oni nastavljaju put, jer su tako postali sigurni od smrtnog ishoda. Da bi lek bio delotvorniji, mnogi istovremeno piju sok te biljke, ili vino sa njenim praškom. Sopstvenim očima uverio sam se da su mnogi ozdravili koji su se poslužili ovim sigurnim i spasonosnim lekom, pa se i proba učinjena sa životinjama pokazala uspešnom. Eto, izvrsni čoveče, to bi bilo sve što sam naročito doživeo u svojoj domovini, vršeći tešku lekarsku službu niz godina.«

U nastavku, nemajući šta više da kaže o Dubrovniku i okolini, Cvijetić izlaže Ronkaliju podatke o Bosni, koja je bila pod turskom vlašću još od 1450. godine.

Poznato je da su turski velikaši iz Bosne tražili od Dubrovačke republike da joj, po potrebi, šalje lekare.

Jeremić piše da je u Dubrovačkoj republici postojala naročita procedura kada je trebalo da se pošalje lekar u dubrovačko zaleđe. Prema naređenju Senata, dozvola je tražena od Velikog veća. Odluku je izvršavao knez ili Malo veće, a po pristanku određenog lekara. Pri tom su postavljeni razni uslovi, vezani za udaljenost mesta, loše puteve i rđavo vreme.

Cvijetić, dalje, piše:

»Dodaću još nešto što može da se vidi u graničnim oblastima koje pripadaju Turskom carstvu. Kada sam pre nekoliko godina, po naredbi dubrovačkog Senata, išao bosanskom vicekralju²² koji je bolovao od hipohondrije, na putu koji sam prešao za 8 dana nisam opazio skoro ništa vredno spomena. U zemlji, koju sam prešao za prvih 6 dana, uprkos surovoj šumskoj i planinskoj prirodi, živi ipak vrlo snažan narod koji u slučaju bolesti, pošto živi u zdravoj klimi, prepušta svoje lečenje samoj prirodi. Jedino pleuritis, koji je od svih bolesti najčešći, leče čudnom i nečuvenom metodom. Čim osete bol u slabinama, dok im još drhtavica i zima trese udove, zapale veliku vatru kojoj se izdaleka približuju, izlažući bolesnu stranu vatri. Istovremeno popiju četiri merice medveđe žuči²³, koga često u lovu ubiju, a zatim piju vruću žuč. To sve ponavljaju tri puta, od večeri do jutra, sve dok im jakim kašljem prouzrokovano krvavljenje osetno ne umanji bol. Na taj način se spasu od nezgoda rešivši se bolesti veštačkim načinom. Ovaj način lečenja pleuritisa je kod njih tako uobičajen da je svakome poznat i u opštoj prameni u celoj Bosni. Na isti način se uspešno otklanjaju reumatične i ostale bolesti udova — bolesnik se izdaleka približava upaljenoj gomili drva, trljajući prethodno bolesne udove ugrijanom i rastopljenom medveđom mašću²⁴. Video sam takođe kod seljaka koji su imali izjedajuće i maligne čireve da su oni zarastali posle mazanja starom slaninom²⁵ i posipanjem čađi²⁶ dva puta dnevno. Ne znam od koga su ovo naučili, ali sam se i sâm kasnije uverio da je ovo dobro, kada sam pri lečenju svakovrsnih čireva upotrebljavao ova ista sredstva, uz primenu još i nekih apsorbirajućih i sušućih sredstava koje preporučuju neki hirurzi, jer je rana potpuno zarastala. Ovo što je do sada rečeno potvrđuje u velikoj meri tvrđenje Celzusa, koji u uvodu svog dela u kome raspravlja o medicini kaže da to svuda postoji, jer su i vrlo neuki narodi poznavali lekovitu moć trava i ostalog za lečenje rana i drugih bolesti.

Ali dosta o ovome, jer moramo da pregledamo i ono što se nalazi u unutrašnjosti ove kraljevine. Ona je po izgledu lepša, uglednija plodnošću tla i brežuljaka, bogatija usevima i krupnom stokom, raznim izvorima i rudama. Tu je vazduh koji ne uzrokuje nikakve endemske bolesti, ljudi tu rođeni su vrlo snažni, visokog stasa, vatreni i odvažni. Mada ovde nema ničega što bi se u pogledu bolesti moglo smatrati nekom osobitošću, ipak mislim da ti neću dosaditi, kao svestrano obrazovanom čoveku, ako ti sa malo reči prikazem retke pojave kojih nema svuda, a koje, doduše, pre spadaju u istoriju prirodnih nauka. Govoriću pre svega o vodama, čija je vrednost tolika da bi one bile poznate u svetu, bez sumnje, kad ne bi izvirale ovde, u zemlji varvarskih, neškoloranih i nekulturnih naroda.

U sredini kraljevstva se nalazi grad Travnik, koji leži u lepoj ravnici, opkoljen s juga plodnim brežuljcima, a sa severa šumama i planinama. Ovde izviru iz zemlje bezbrojni izvori, koji su usred leta vrlo hladni i čuveni zbog vrednosti svoje vode. Tu se nalazi i sedište vicekralja, oko koga se, kada je prisiljen da rešava državne poslove, sakupe svi domaći stanovnici i stranci.

Već prvih dana po mom dolasku, a posle neobično gostoljubivog dočeka, dobili smo i ja i moji pratioci takav proliv da ga nijednim lekom nisam mogao zaustaviti. Ovaj je proliv, pored bolova u želucu i povraćanja, bio toliko uporan da nam je iscrpeo sve naše snage i skoro nas usmrtio. Nikakva adstringencija i nikakvi opijati nam nisu mogli pomoći, pa sam bio potpuno bespomoćan, ne znajući koje sredstvo da primenim. Najzad nas je neko upozorio da je ove smetnje prouzrokovala voda izvora sa kojeg smo pili. Smesta počnemo da koristimo vodu sa drugih izvora, te odmah svi srećno ozdravimo. Međutim, dvojica od posluge, i to jedan sa kožom obolelom od neke vrste lišaja, a drugi bled i beskrvan jer je duže bolovao od opstipacije, oporavili su se brzo, tako da se prvom povratio sjaj i mekoća kože, a drugom pokretljivost creva i ružičasta boja lica. Ovu istu vodu su upotrebljavali sa velikim uspehom u raznim bolestima i mnogi naši sunarodnici. Pitaćeš me, možda, odakle tolika moć tom izvoru kad mu je boja vode i njen ukus jednak boji i ukusu ostalih izvora? Ali ti iskreno priznajem da to ni ja sam ne znam i, uprkos svom nastojanju, nisam uspeo da to pitanje rešim. Pokušao sam čak da tu vodu u dobro začepljenim bocama prenesem nama, ali je ona jedva sačuvala tragove svoje delotvorne moći, jer sam od izvora dugo putovao kući. Može se samo nagađati da u toj vodi ima neke živine soli, koja vrlo brzo nestaje, isparava, tražeći sebi put čak i kroz pore boce.

Osim ovih voda, ima i kiselih, koje su udaljene nekoliko hiljada koraka od njih. Njihov je tok vidljiv na tri razna mesta: jedna od njih izvire iz zemlje klopućući punim virom, kao voda u loncu nad vatrom, i to u pustom kraju, kraj obale neke male reke, a obilnošću vode i delotvornošću je bolja od ostalih. Ona je vrlo hladna i prijatnijeg ukusa. Može se pretpostaviti da sadrži više od ijedne druge vode obilje vrlo nestalnog izvetrivog metalnog gasa, jer je na izvoru bistra kao kristal, ali se za kratko vreme zamuti mlečnom bojom, a ne može se sačuvati ni u kakvim bocama, ni nekim drugim načinom, jer se posle pet do šest dana potpuno pokvari i izvetri, ispuštajući, kao i druge vode, miris sumpora. Gledao sam s najvećim uživanjem kako krupna stoka, izmučena podnevnom žegom, dolazi na izvore da gasi žeđ, te pohlepno pije ovu vodu, ne osvrćući se na slatku vodu reke, pa se pri tom čak međusobno gura. Ja sam istu tu vodu preporučio i vicekralju, koji ju je koristio s uspehom, a svake godine imam običaj da tamo uputim po nekog od svojih sugrađana, ukoliko to odgovara njegovoj bolesti. Ako mi je dozvoljeno da kažem istinu, mogu sa sigurnošću izjaviti da su vode koje sam probao u Italiji mnogo slabije, te da nisu ni ukusom ni jačinom ravne ovima. Treba žaliti jedino što je priroda baš ovim ljudima dala tolike blagodeti koje oni ne znaju da cene, a čija se nezainteresovanost može porediti samo sa nezainteresovanošću životinja. Jer ne samo da se oni ne čude tolikom broju i kvalitetu kiselih voda već im nije čudna ni činjenica što je čitava okolina puna rudnika gvožđa, tako da izgleda kao da je ovo područje na njima osnovano. Tu se ne kopa samo gvožđe već se u obližnjim planinama nalazi često i živa, a isto tako, iako ređe, i srebro, koje seljaci, pod jarmom turskog divljaštva i lakomosti, kriju, ne usuđujući se da pokažu njegova nalazišta, da ne bi bili prisiljeni da ovaj dragoceni materijal kopaju za svoje gospodare, a bez ikakve sopstvene koristi. Zato, kad na površini zemlje otkriju koju žilu srebra, oni tajno sakupe srebro i donesu ga nama, a žilu prikrivaju busenjem i kamenjem.

Zemlja je takođe bogata i vegetacijom. Video sam vrlo plemenite i vrlo retke biljke, pa ako bi koji profesor botanike ikada prošao ovim krajem,

možda bi otkrio i neke nove. Ali, nije potrebno da se ja ovde tim bavim, jer to nije moja disciplina.

Završio sam, eto, po tvojoj želji, putovanje po našoj provinciji i susednim joj bosanskim krajevima. Priznajem da sam se u početku mnogo kolebao bih li to obradio, jer sam bio svestan da ima malo materijala a da su moje sposobnosti ograničene, ali sam se ipak ohrabrio kada sam iz tvog pisma saznao da si spreman pre da oprostiš govornost nego muk. Zato sam i bio dosta opširan, iako sam u početku obećao da ću biti kratak. Primi, dakle, ovo što ti šaljem onom srdačnošću koja je svojstvena vrlo učenim ljudima, pa iako smatram da moje pismo nije dostojno da išta doprinese veličini tvog dela, molim te ipak da uzmeš u obzir da sam ga napisao da bih time pokazao svoje poštovanje prema tebi.

Ostaj mi zdravo, ukrasu i diko lekarskog sveta, i budi uveren da će moje poštovanje prema tebi biti uvek neizmerno.

U Dubrovniku XIII. kal. sept. 1746.

P.S. Naši ovdašnji naučnici mnogo cene publikaciju oca Ansalda, koju si priložio tvom pismu: mene oduševljava novi predmet koji on tretira i snaga argumentata potkrepljena tako svestranim grčkim i latinskim obrazovanjem.

Želiš, na kraju, da te izvestim šta je sa Matom Bratićem, gde se on nalazi, šta radi, da li je primio knjigu »Istorija bolesti« koju si mu bio poslao?

Evo da ti sa malo reči javim neku novost o njemu. On je, dakle, pre dve godine otputovao u Carigrad i tamo vrši službu lekara poslanika francuskog kralja. Najnoviju sam vest o njemu čuo od drugih, to jest da je od straha od kuge poslanik s njim pobegao na obalu Tračkog Bosfora, a da je četvoro do petoro od njegove posluge podleglo toj zarazi. Čim mi se pruži prva prilika, neću propustiti da mu izručim tvoje pozdrave i da ga zamolim da izvrši svoje obećanje da se seti tvoga imena.

Još jednom zdravo!»

*

Podatke o Istri nalazimo na str. 345. Ronkali je ove podatke uzeo od Jeronima Gasparija ²⁷.

»Istra

*Epidemijska priroda bolesti koje su besnele u provinciji Istri
1716. godine*

U Liburniji, delu transpadovanske Galije i njoj susednim područjima, to jest u Istri, Jeronim Gaspari, učenik slavnog Valisnjerija, posvetivši se korisno lekarskoj praksi, prikazao je svojoj domovini i svojim sugrađanima u Veroni tok bolesti koja je besnela u provinciji koja je njemu pripadala, čime je zaslužio njihovu zahvalnost, kao i sveg lekarskog sveta ²⁸.

On kaže, pre svega, da je čitava jesen bila kišovita, da je duvao južni vetar i da su se ukiselila vina. U januaru su pod ušima građana, i u njihovom ždreću, izrasli limfni čvorovi, takozvani galtoni, škrofule ili parotide, koji su starcima manje škodili, kako je to bilo i u drugim epidemijama pomenutim u ovom delu.

Bolest se proširila za vreme mesečeve mene, snegova i zime, i izvan grada među seljacima zvanim Morlaci; počinjala je temperaturom praćenom

drhtavicom, zatim glavoboljom, pseudodelirijumom, a svršavala se letargijom. Sedmog dana povećavala se težina testisa na onoj strani na kojoj je prethodno na vratu bio izrastao tumor.

Lečenje

Bolest se lečila nekim ublažujućim lekovima, puštanjem krvi i mele-mima. U slučaju da je primena ovih sredstava bila bezuspešna, upotrebljavana su laksativna sredstva, dok se venepunkcija primenjivala samo tada kada je bilo očigledno da će puštanje krvi prouzrokovati znatno olakšanje. Odmah zatim upotrebljavali su se klistir, kupanja i nadražujuća sredstva: češljuga ²⁹, melisa, agrimonija, crkvina ³⁰, venerina kosa, apsorbirajući prašci i so ponoćnice ³¹.

Trava prilepak ³²

Kod otoka guše narodi Istre polažu veliku nadu u delotvornu moć neke trave, zvane aparina, koju je i preslavni Gaspari isprobao i jako hvalio, tvrdeći da ona čini čuda ne samo pri lečenju škrofula već i mnogih drugih bolesti, a naročito kod tumora testisa.

Delovanje i lečenje istarske epidemije

Kada se iznenada pojavila epidemična bolest testisa, koji su se stvrdnjavali u koži mošnica, a u njihovoj se unutrašnjosti stvarao gnoj sličan želatinu, i ako bi se, uprkos primeni svih mogućih flastera, javila opasnost od razvoja ciroze ili otvrdnuća, tada su lečenje poveravali putujućim grčkim litotomima, koji bi pomoću desne ruke ili na neki drugi način izvukli otrovan gnoj.

Kožni crvi Istrana, zvanih Morlaci

Preslavni Gaspari je otkrio kod istarskih seljaka mnoge potkožne crve, te ih je silom istisnuo da bi mogao posmatrati tok njihovog života i da bi našao sredstvo za lečenje. Ako je tačno da mnogi imaju tu bolest onda je moramo smatrati naročitom bolešću tog kraja, čiji se uzrok i način lečenja ne može lako protumačiti. Ako pretpostavimo da stvarno postoje ti latentni crvi, pitanje je da li njihova jaja, koja su prodrli pod kožu povređenu infekcijom, prelaze takođe i u krv sa hranom. Međutim, neka se ovim neizvesnostima bave filijatri i istraživači prirodnih tajni. Naša je dužnost da potražimo lek i način lečenja kojim se obnavlja ljudsko zdravlje, pa ćemo se zadovoljiti samo tim da opišemo način kojim se bolesnici mogu osloboditi tih bolesti. On se sastoji u tome da bolesnik promeni način života, da se noću presvuče i promeni košulju i haljine; da nošene haljine izloži suncu, gnječeci ih i ceđeci, a da telo često pere sumpornom vodom iz pećine svetog Stefana.

Primedba 1. Ovo je sredstvo odlično takođe i u slučajevima svraba, slabosti živaca i bolesti slabina.

Primedba 2. Pod imenom »Sironum Comedonum«, koje Nemci nazivaju Seuren, Mitesser, nalaze se potkožni crvi i kod dečaka, i to ne samo u Istri već i u drugim krajevima. O tome vidi: Georgius Hieronimus Velschius: *Exercitatione de vermiculis infantum capillaribus.*

Izvor otrovne vode

Cela provincija Istra je jako plodna. Smeštena je delom u ravnici, a delom na planinama i dolinama, u kojima se nalaze mnoge podzemne pećine. Priča se takođe da na graničnim mestima između Mletačke i Carske Istre postoji izvor vode koja, kad se popije, prouzrokuje bol pa i smrt. Istinitost ovoga bi trebalo, međutim, ispitati.

Istra je imuna od kuge

Ne mogu verovati u ono što o Istri kaže preslavni Lindestolpe³³, to jest da Istru i susedna područja zaštićuju od kuge živine kiseline koje isparavaju iz rudnika žive, kojom ovaj kraj obiluje, jer nije moguće da to isparavanje može da raskuži ceo vazduh, a činjenica je da baš oni koji u tim rudnicima rade pre obole od drugih.«

*

Želim još da ukažem na tekst na strani 224. Ronkalijeve knjige. Ovde on piše:

»Vlaška.

Preslavnom čoveku

Jovanu Božidaru Glumcu³⁴,

arhijatru vlaškog princa

Franciscus Ronkali Parolino

S.P.D.

Želeći da doznam nešto što bi bilo vredno znanja u vezi sa načinom lečenja koji primenjuju praktičari u celoj Vlaškoj i njenoj metropoli Trgovištu³⁵, kao i u susednim provincijama, to jest u Bugarskoj, Transilvaniji i ostalim zemljama koje oplakuje reka Ister, a ne znajući kome da se od tamošnjih naučnika i vrljih ljudi obratim u vezi sa svojim radom, srećan slučaj me je naveo na prečasnog Matu Marinića, Dubrovčanina, čoveka obdarenog najvećim sposobnostima duha, i, po njegovom pričanju, tvog rođaka, te evo da ti saopštim svoje namere i želje.«

U nastavku ovog poglavlja, posle pisma, Ronkali ukratko iznosi stanje medicine u Vlaškoj na osnovu nekih publikacija, iz čega bi se moglo zaključiti da mu Glumac nije odgovorio.

Bilo bi od interesa da se prouči ko je ovaj Jovan ili Ivan Božidar Glumac, rođak Dubrovčanina Mate Marinića (koga je pomenuo Ronkali i u pismu napisanom Marku Cvijetiću).

*

Srdačno zahvaljujem na pomoći dr Zdravku Šundrići, arhivisti Državnog arhiva u Dubrovniku, i Brunu Moravecu, saradniku Pomorskog muzeja u Dubrovniku.

N A P O M E N E

¹ Virgilie, *Eclogae*, I, 26. — ² Piše: *Lapathus*. Botanički naziv: *Rumex acetosa*. — ³ Gulielmus Rovillius, *Historiae omnium plantarum, quae in hortis nascuntur*, lib. V. — ⁴ Piše: *Tyronibus* — verovatno stanovnici feničanskog grada Tira (Tyros, Tyrus). Nije jasno. — ⁵ Piše: *viride aeris*. — ⁶ Piše: *porrum*. Botanički naziv: *Allium ascalinum*. — ⁷ Piše: *caepa*. — ⁸ Piše: *Francia*. — ⁹ Piše: *resina pini*. — ¹⁰ Marcus Flori, Marco Florio. — ¹¹ Piše: ... sul potente veleno delle vipere dell'Ilirico ... — ¹² Piše: *kopitniza*. — ¹³ Piše: *jasenak mali*. — ¹⁴ Jakob Dido (Didak, Diego) Dubraviza (Arbosseli, Arboscelli). — ¹⁵ Florius Marci Flori. — ¹⁶ Dr Luca Nichei. — ¹⁷ Dr Petrus Bianchi. — ¹⁸ Matthaeco Marini. — ¹⁹ S(alutem) P(lurimum) D(icit): mnoge pozdrave iskazujem. — ²⁰ Matthaeco Bratis. — ²¹ Djuro Armeno Baljivi. — ²² Piše: *ad proregem Bossinae*. Verovatno: valija. — ²³ Piše: *fel ursi*. — ²⁴ Piše: *axungia ursina*. — ²⁵ Piše: *veteris lardi*. — ²⁶ Piše: *fuligo*. — ²⁷ Hieronymus Gaspari. — ²⁸ Nuove, ed erudite Osservazioni Storiche, Mediche, e Naturali, dedicate a suoi Concitadini di Verona. — ²⁹ Piše: *carduo sancto*. — ³⁰ Piše: *parietaria*. — ³¹ Piše: *sale prunellae*. — ³² Piše: *Herba aparine*. — ³³ De Venenis. Thes. 27. pag. 825. — ³⁴ Ioannes Natalis Glumaz (Glumatz). — ³⁵ Tergovisco.

L I T E R A T U R A

¹ Appendini F., *Notizie storico-critiche sulla antichita storia e letteratura de'Ragusei*, t. II, Martecchini, Ragusa, 1803, 39. — ² Bazala V., *Povijestni razvoj medicine u hrvatskim zemljama*, Hrv. izd. bibl. zavod, Zagreb, 1943. — ³ *Biografia universale antica e moderna*, vol. XLIX, Missiaglia, Venezia, 1829, 58. — ⁴ *Cons. Rag.*, 151—164, D.A.D. — ⁵ *Enciclopedia Italiana*, Roma, 1933—9, XIX, 1046. — ⁶ *Farlati D., Coleti I., Ecclesiae Ragusinae historia*, Venetiis, 1800. — ⁷ Grmek M., *Hrvatska medicinska bibliografija*, JAZU, Zagreb, 1955, I/1, 146. — ⁸ Grmek M., *Izveštaji triju liječnika o putovanjima po Bosni u XVIII stoljeću*, *Anali Hist. inst. JAZU u Dubrovniku*, Dubrovnik, 1959, VI—VII, 97—115. — ⁹ Jeremić R., *Dubrovački lekari i susedni vladari i velikani*, *Dubrovački liječnik*, Dubrovnik, 1933, 13—16. — ¹⁰ Jeremić R., *Tadić J.*, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, II, CHZ, Beograd, 1939, X, 73, 77. — ¹¹ Jeremić R., *Prilozi istoriji zdravstvenih i medicinskih prilika Bosne i Hercegovine pod Turskom i Austrougarskom*, Beograd, 1951, 27, 45, 59. — ¹² Jeremić R., *Zdravstvene prilike u jugoslovenskim zemljama do kraja XIX veka*, *Škola nar. zdravlja*, Zagreb, 1935. — ¹³ Roncalli F., *Europae medicina a sapientibus illustrata et a comite F.R.P. observationibus adaucta*, M. Vendrameni, Brixiae, 1747, D.A.D. — ¹⁴ *Testamenta*, 79, 100—101, D.A.D.

QUELQUES DONNÉES SUR LES CONDITIONS DE SANTÉ ET LE TRAITEMENT DES MALADIES DANS NOS CONTRÉES PENDANT LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XVIIIE SIÈCLE

Slobodan DJORDJEVIĆ

Pour mieux connaître la période de notre histoire nationale pour laquelle n'a été conservé que peu de documents, il est nécessaire de se servir de ceux, de source étrangère, dans lesquels figurent les données sur les conditions de santé et le traitement des maladies dans notre pays. Dans ce but, l'A. s'est servi de l'ancienne oeuvre « *Europae Medicina* » écrite par le médecin italien de Brescia, Franciscus Roncalli Parolino, et imprimée en 1747.

Roncalli, dans son oeuvre, qui est une sorte d'encyclopédie médicale de son temps, présente les données sur les conditions de santé et le traitement des maladies à Herceg-Novi, en Croatie, à Dubrovnik (Raguse) et en Dalmatie, en Bosnie et Istrie.

Les données sur Dubrovnik et la Bosnie proviennent de la plume du médecin ragusain Marko Cvijetić (Marco Flori). Les données les plus intéressantes sont celles sur le remède et le traitement des morsures de serpent, ainsi que sur le traitement des pleurésies. De même Cvijetić a donné la description de quelques eaux minérales de Bosnie.

En décrivant les traitements à Herceg-Novi, Roncalli relaté celui des scrofules (deux remèdes), ainsi que le traitement des pleurésies.

Pour la Croatie, il décrit la façon de traiter les fièvres accompagnées des maux de tête.

En Istrie, Roncalli relate le traitement des oreillons compliqués d'épididymite et leur donne le nom d'épidémie. Il y décrit, en outre, l'apparition et le traitement de quelques maladies parasitaires de la peau.

SOME DATA ABOUT SANITARY CONDITIONS AND MEASURES OF TREATMENT IN OUR PARTS IN THE FIRST HALF OF THE 18TH CENTURY

Slobodan DJORDJEVIĆ

For periods of our history for which few historical documents are available it is necessary, in order to complete our knowledge of them, to make use of foreign sources which contain data about sanitary conditions and measures of treatment in our country.

The author refers to the work entitled „Europae Medicina” written by a physician from Brescia called Franciscus Roncalli Parolino. It was printed in 1747.

In this work, which is some sort of medical encyclopaedia of that time, Roncalli reports on the conditions and the treatment in Herceg-Novi, Croatia, Dubrovnik and Dalmatia, Bosnia and Istria.

Data about Dubrovnik and Bosnia were written by Marko Cvijetić (Marco Flori), a physician from Dubrovnik. The most interesting data refer to the drug and the treatment of snake-bite and to the treatment of pleurisy. Furthermore, he gives a description of some medicinal waters in Bosnia.

Describing the treatment at Herceg-Novi Roncalli reports on the treatment of scrofula (two drugs) and that of pleural effusions.

In Croatia he describes the treatment of fevers accompanied by headache.

In Istria he describes the treatment of mumps complicated by epididymitis which he calls an epidemic, and the appearance and treatment of some parasitological diseases of the skin.

OPIS DUBROVNIKA I BOKE IZ GODINE 1818. SA POSEBNIM OBZIROM NA ZDRAVSTVO U PISMU DR ALBERTA MUZARELIJA

Kruno PRIJATELJ

U PORODIČNOM ARHIVU OBITELJI ILIĆ U SPLITU ČUVA SE KONCEPT pisma koje je liječnik dr Alberto Muzareli poreklom iz Brešije uputio 24. kolovoza 1818. iz Dubrovnika jednom svom prijatelju, profesoru u Veneciji. Dr Muzareli je službeno tada boravio u Dubrovniku. Taj je koncept pisan na 7 stranica požutjelog papira čitljivim sitnim rukopisom i sačuvan kod te obitelji, jer se Muzarelijeva kćerka Delfina (1833—1914) kasnije udala za dr Petra Ilića.

Ovo pismo dr Muzarelija, u kojem se detaljno opisuje Dubrovnik poslije pada francuske vladavine, dokument je od prvorazrednog značaja za političku, kulturnu, a naročito medicinsku historiju. Iako je pisano jetko, sa mnogo zlobe i cinizma i s izrazitom antipatijom prema jadranskom gradu u kome je mladi liječnik bio prisiljen živjeti, ono nam daje niz značajnih podataka o Dubrovniku i Boki, oživljavajući atmosferu i evocirajući sa isto toliko duha koliko i jetkog sarkazma dubrovačke prilike toga vremena.

Muzarelijevo je pismo bilo objelodanjeno u dnevniku »Il popolo di Spalato« (Split, 1—3. IV 1943), koji je izdavao okupator za talijanske vladavine u Splitu za vrijeme prošlog rata. Kako je tada rukopis objavljen sa pogrešnom naznakom da se original nalazi u biblioteci Savo, a tekst je donesen prema tipkanom prepisu, a ne po originalu, uz izvjesne pogreške, i jer je objelodanjen u okupatorskom lokalnom listiću koji je skoro nepoznat, uz to bez ikakva komentara, smatramo korisnim taj izvor drugi put publicirati — sa kojim se treba, radi njegove jetkosti i animoznosti, s oprezom služiti.

Autor pisma dr Alberto Muzareli rodio se u Bresciji godine 1779. kao sin farmacistice Djovanija Muzarelija. Završio je studij medicine. Kako su poslije pada Napoleona, Dubrovnik i Lombardo-Veneto postali dijelovi iste austrijske carevine, Muzareli je bio premješten u Dubrovnik kao vojni liječnik (capo-medico). Tu je ostao od 1817. do 1820. godine. Tu je sklopio prisno prijateljstvo s brojnim uglednim ljudima. Poznata je njegova vrlo zanimljiva korespondencija s Antunom Kaznačićem. U Dubrovniku je imao i romantičnu ljubav sa jednom groficom Djordjić. Ta veza je tužno završila jer je dubrovačka aristokratska obitelj loše primila mladog liječnika iz okupatorske vojske. Preselio se, zatim, u Celovec, gdje se oženio nećakinjom tamošnjeg nadbiskupa, Filipinom Strucman fon Djungali i imao četvoro djece: kćerka Delfina umrla je kao dijete, druga Delfina udala se kasnije za dr Petra Ilića; sin Oskar je morao emigrirati iz Lombardo-Veneta radi antiaustrijskog držanja, a Artur je bio neko vrijeme u austrijskoj vojsci. U Celovcu Muzareli nije